

De les portes i portals de Tortosa

Durant generacions, Tortosa ha ofert als forasters la imatge arquitectònica de ciutat cuirassada, pròpia de les places fortes militars. La complexa xarxa de bastions, torres, foris, muralles, fossats i baluards, dels quals afortunadament han sobreviscut valuosos testimonis, ha marcat la configuració espacial, urbanística i sociològica de la ciutat. L'avinencesa de ser un enclau militar amb una privilegiada situació geogràfica li ha valgut a Tortosa ser constantment cartografiada. D'aquesta manera, des del s. XVI fins el XIX un gran nombre de gravats, dibuixos i plànols ens detallen les línies perimetral del recinte emmurallat, gràcies a les quals obtenim les pautes necessàries per a poder recomposar aquelles parts avui en dia inexistents.

Si el concepte de reclosió, defensa, i fins a cert punt, allanament és propi de les muralles, les portes i portals simbolitzen la interrelació entre l'exterior i l'interior. Els portals van esdevenir, per tant, els elements més vitals de les ciutats muradades. Molta part de l'activitat social es concentrava en els accessos i aquest fet els donava personalitat a cadascun d'ells.

La tradició atribueix veu a la porta de Tortosa. Així ens ho diu aquella colla de: **Tortosa, ciutat famosa, la de les siete portales**. No hem d'oblidar però que quan volem definir el nombrer, la ubicació i la nomenclatura dels portals els hem de circumscriure a tothora en un període cronològic concret, ja que al transcurrir del temps s'observa una gran varietat en aquests aspectes que propicia una evident confusió si no es defineix degudament. Pensem de primer antuvi que s'han succeït diversos recintes emmurallats, perquè Tortosa ja fou fortificada en època romana i també ho estava en època àrab, possiblement en dos períodes constructius. En el període cristià s'ompra inicialment la fortificació precedent però desconeciem les possibles reformes i alteracions que s'hi practiquen. Es realment al s. XIV quan diem de la tònica general endegada pel rei Pere el Cerimoniós es tanca el recinte urbà amb una nova muralla que recull els barris perifèrics i consolida el que serà el perímetre tradicional.

Posteriorment, les reformes del s. XVIII-XVIII, acabaran per reestructurar el sistema defensiu amb la incorporació de bastions i forts adaptats ja a les exigències dels avenços de l'artilleria. Resumint, podem intuir que la configuració del clos urbà no ha estat mai una obra definitiva i s'ha alterat segons les necessitats del moment i, per tant, els portals, com evident conseqüència s'han variat i transformat. Si, a més, hi afegim que d'acord amb la conjuntura imperant solent era aconsellable com una mesura de salvaguarda, paredar i obstruir les portes, veurem que qualsevol intent superficial d'afrontar l'estudi dels portals es veurà amb veritables dificultats de presentar una proposta clarificadora. D'aquí que quan s'ha fet referència al tema dels portals hem trobat pocs acoloriments. Al volum VII de la IP de Tortosa y su Comarca d'Enric Bayerri, una part d'un capítol va dedicat íntegrament al que podríem anomenar la biografia de tot un seguit de portals. S'hi aporten dades documentals de primera mà però hi manca aquesta reflexió global que ens impedeix interpretar el conjunt.

D'altra banda, la informació que ens aporten els costants, entre els quals hem de comptar Despuig, Martorell o Cock, també ens omiteix informacions que per a ells són òbvies però que avui ens serien cabdals.

Malgrat aquestes mancances, tot un seguit de documents arxíviscs: manuscrits, impressos i gràfics, que ara no és el cas de referenciar detalladament, ens aporten noves dades per al coneixement dels portals.

Primer que res cal conèixer la ciutat en la seva adaptació al terreny natural: el riu, els barrancs i les terrasses elevades, ens defineixen a priori els límits i les característiques de la ciutat emmurallada. Els quatre punts cardinals orienten els quatre portals principals. Al

Nord, a l'extrem del que havia estat el Call jueu, l'actual barri de Remolins, es trobava el **portal de Vimpeçol**. L'etimologia del terme ens evidencia el seu origen àrab, els darrers portals enderrocats a començament d'aquest segle del qual conservem encara la imatge fotogràfica, a més de les versions dibuixades a ploma de Llibre. Un pont de fusta salvava el vall del barranc del Celio que a mena de fossat limitava la ciutat en aquest sector.

Al costat oposat i orientat al Sud, al capdamunt d'una lloma o coll, era el **Portal del Coll de Sant Joan**, nom adoptat originalment per la proximitat a estramolls del convent i cementiri de Sant Joan que més endavant canvià la denominació per la de **Sant Francesc** a causa de la ubicació del convent dels franciscans.

Al costat Oest, el riu fronterer deixava travessar-se pel ja homenjatjat pont de barques al qual s'accedia pel fastuós Portal de Jaspí de la Cinta segons ens descriu Martorell al s. XVII. Finalment a la banda de muntanya encreuava cap el Coll de l'Alba el **Portal de Tarragona** repretia la direcció de l'antiga via romana.

Fixats aquests quatre punts en els dos eixos urbans, d'altres portals completaven estratègicament punts vitals d'accés o sortida. Ens referim al **Portal del Rastre**, en altre temps conegut com de l'**Escorxeria**, i el **Portal del Temple**.

Finalment, un seguit de portals menors amb funcions molt concretes, completaven la comunicació amb l'exterior. Són els coneguts portals de **Sant Nicolau**, **Sant Jaume**, **Tamarit**, **Sant Blai**, **l'Olivar**, **la Bassa**, **o el dels Jueus**. Existien a més uns portals interiors que o bé derivaven d'altres portals anteriors amb recintes emmurallats més reduïts o comunicaven espais urbanístics específicament separats, com eren la **porta de l'Assoc**, **la de Vallverd**, **la del Sijar**, **o bé els portals de la Rosa** **o el del Romeu**.

Si estudiem els documents del s. XIV i XV apareixen un seguit de noms difícils d'ubicar. Possiblement molts d'ells són plurinòminals i d'aquí que no els identifiquem encara que en el millor dels casos siguin ben coneguts. Trobem així la **porta dels Pallols**, **del forn del vidre**, **del mur**, **dels tiradors**, **de la mar** i el **portal sobirà de la drassana**.

Es tracta però, en la majoria dels casos, de portals secundaris i puntuals amb funció alternada, essent oberts o tancats segons les circumstàncies. És molt interessant poder resseguir el procés de prevenció que aplicava l'Ajuntament tortosí quan es declaraven les fatídiques epidèmies de pesta o còlera. En els anomenats Llibres del Morbo es recullen totes aquelles accions que de manera minimeica es repeten a la mínima notícia de rebrot epidèmic en les ciutats veïnes. Sistematidament una de les primeres accions que s'aplicaven com si d'un manual es tractés era tancar aquests accessos secundaris i custodiar amb guàrdies els portals principals a fi d'evitar l'entrada de forasters i el possible contagi. Previsament un d'aquests plans preventius van impedir que Jerolim Münzer pogués entrar a Tortosa. Malauradament aquest fet casual ens ha privat que avui tinguem, possiblement, una descripció detallada de la ciutat dels XV d'acord amb la resta de descripcions que apareixen en el dicari d'aquels famós viatgers.

Dels únics portals que han sobreviscut hem de destacar el **Portal dels Jueus** mig mutilat a l'extrem del carrer de la Figuerola al barri de Remolins. Per aquest portal que en la documentació apareix també com el Portal del Ferre, nom que l'emparava estretament amb la família de portals ferrats o portaferriesses abundosos arreu. Per ell s'accedia a l'antic cementiri dels jueus que s'estenia per les faltes del turó de **les Bastides**, on a partir del s. XVII s'hi construïx una avançada del castell de la Suda, que es coneix amb terminologia constructiva militar com l'Hortaboque. El portal dels Jueus s'emprava també com alternativa al de Vimpeçol quan les riudes impossibilitaven el trànsit.

Al tancament Est del castell de la Suda enfront a la carretera que davalla al barranc del Rastre i a sobre d'un arc de mig punt adovella l'heus l'escut de Tortosa erosionat. Una llegenda avui il·legible testimoniarà que l'any 1397 les honrats procuradors feren fer aquest

portal el mur dels béns de la ciutat. És el **portal de la Bassa**. L'antic i únic accés exterior al castell, contigu a la gran cisterna ja desapareguda.

Encara que per vestigis, endevinem les formes de la porta tapada de l'**Olivar** encastada a la muralla que tanca el peu del col·legi de Sant Jaume i Sant Mateu, essent originàriament un dels portals principals d'acord amb la distribució urbanística romana.

Al capdamunt de les **Espanletes**, cada cop més ofegat pel parking de la Residència resisteix estovament l'antic **portal de Tarragona**, en el **baluard del Carme** o **de la Victòria** (noms que avui es confonen a la planimetria actual). D'aquest portal s'accedia al camí del Coll de l'Alba, tradicional via per travessar Coll Redó i enllair pel Coll de Balaguer cap a Tarragona i Barcelona. Tot just enganyat, fa cent anys que es va salvar el tram entre l'exemple de la ciutat i aquest camí amb el controvertit i en el seu moment polèmic tracat rectilini de la carretera Simpàlica. A la façana fluvial, com desades en els baixos del Palau Montgat, seu de la Comunitat de Regants, les restes del **Portal de Tamarit** ens parlen del subministrament de pedra per a la construcció de la catedral que devallava riu avall de les pedreres de Flix, Vimbler i l'Albarja. Ben a prop, l'espai marcat pel palau del Bisbe i la Duana, al carrer De Ferran, mantenen les proporcions del que fou el portal més esplendorós, que donava pas al pont de barques. Enfront d'ell, els monarques reben els actes de pleitesia i hospitalitat per part de les autoritats tortosines, reconplitat amb una representació al·legòrica en la qual l'antic patró de la ciutat, l'Àngel Custodi oferia les claus daurades del portal, és a dir de la ciutat.

Sens dubte, però, el portal dempues més representatiu, al cor urbà és el **portal del Romeu**, més pròpiament dit **dels Romeus**. Refet i restaurat en diverses vegades, és l'únic cas de portal miniat per dir-ho d'una forma familiar. Gràcies a les atencions rebudes ha intersecat un lloc preeminent entre els indrets urbans més emblemàtics. La profusió de la seva imatge va pariona amb la quantitat de llegendes i tradicions que evoca. Els rellius en pedra de Sant Jaume i Sant Cristòfol, custodiant el pas, amb l'heretisme que el carrer exterior ha donat peu que l'enginy popular els menti quan algú demana que l'ajudin: **Al romeu o'hi ha des que s'esperen**.

Certament, si de portals parlem hem d'admetre que el balanç dels que han sobreviscut en comparació dels que hi havia és bastant fluix.

És delicat i perillós jugar el comportament dels nostres avantpassats quan a final del segle passat van apostar per enderrocar les muralles, d'acord amb el criteri llavors imperant de progrés i èxemple. Amb l'òptica actual però, que comparteix un reivindicat respecte pels elements històrics, és un greu error desatendre allò que en aquell temps va escapar de la destrucció generalitzada. Muralles i portals no tenen avui el significat que tenien en la seva construcció, però això no vol dir que no formin part integrada de la ciutat, la qual els ha d'atendre com a la resta dels seus elements.

ALBERT CURTO ROMANES
Nascut a Tortosa l'any 1960

Llicenciat en Geografia i Història, especialitat en Història Medieval.

Primer d'Història Corraça Canòl l'any 1988 amb l'estudi sobre l'abandonament del bbi a Tortosa s. XIV.

Professor al Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona.

Director des de 1992 de l'Arxíu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre i del Museu Municipal de Tortosa.